

SAMOTNOŚĆ LUDZI STARSZYCH W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Tadeusz Dyk¹

Pomorski Uniwersytet Medyczny
w Szczecinie

Wstęp

Samotność ludzi starszych w nauczaniu Jana Pawła II jest fenomenologiczną interpretacją ludzkiego doświadczenia samotności w tym okresie życia. Uważał on, że samoświadomość i samostanowienie człowieka oraz jego rozwój jako „obrazu Boga” musi dokonać się poprzez ontyczną odrębność, a co za tym idzie – samotność². Sam jako Karol Wojtyła, później Jan Paweł II, nie uciekał przed samotnością, ale świadomie wykorzystał ją jako drogę życia. W swoim powołaniu długie godziny spędzał samotnie na modlitwie do Boga, aby niewspółmierne do fizycznej kondycji móc oddawać się ludziom. Osierocenie, wojna, droga kapłańskiego powołania, opuszczenie kraju i bliskich na rzecz ofiarnej służby Kościołowi, ciężkie fizyczne cierpienie były drogą uświadomionej samotności przemienianej w miłość, która w momencie nieosamotniającej samotności śmierci wydała owoce w skali ogólnoświatowej³. Istotne treści dotyczące samotności ludzi

¹ Ks. Tadeusz Dyk, pracownik naukowy i dydaktyczny Pomorskiego Uniwersytetu Medycznego w Zakładzie Nauk Humanistycznych w Medycynie w Szczecinie; wykładowca socjologii medycyny na Wydziale Lekarskim, a w US etyki i logiki na Wydziale Teologicznym; adres: Zachodniopomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie, Zakład Nauk Humanistycznych w Medycynie, 71–210 Szczecin, ul. Żołnierska 48; e-mail: mailto:spspl@ams.edu.pl.

² M. Wałęjko, *Jana Pawła II rekonstrukcja pierwotnego doświadczenia człowieczego samotności i jedności osobowej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2006, z. 2, s. 27–42. O różnych aspektach samotności zob. M. Sztaba, *Pedagogika integracyjna wobec wieloaspektowego zagadnienia samotności człowieka*, „Rozprawy Społeczne” 7 (2013), 1, s. 52–68.

³ M. Wałęjko, *Samotność a osamotnienie – osobowe stany egzystencjalne człowieka. Analiza etyczno-metafizyczna*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2007, z. 2, s. 64.

starszych zostały opisane przez niego w licznych oficjalnych dokumentach, przemówieniach do wiernych i spotkaniach z nimi zarówno w parafiach rzymskich, jak i w czasie swoich podróży apostołskich. Celem artykułu jest przeanalizowanie różnych form samotności ludzi starszych w nauczaniu Jana Pawła II.

Zagadnienie zostanie omówione według następujących punktów: analiza treści pisma do przedstawicieli ONZ z okazji Roku Seniora, krytyka propagowanych stereotypów i przyczyn alienacji ludzi starszych w rodzinach, próby rozwiązania problemu pomocy ludziom starszym oraz wnioski.

1. Analiza treści przesłania z okazji Roku Seniora ogłoszonego przez ONZ w 1999 roku

Z okazji Roku Seniora została przygotowana przez Organizację Narodów Zjednoczonych konferencja poświęcona problematyce starości i roli ludzi w podeszłym wieku w społeczeństwie. Do uczestników obrad Jan Paweł II skierował swoje przesłanie, w którym napisał, że na ludzi starszych należy patrzeć przez pryzmat ich godności, która nie znika w miarę upływu lat i pogorszenia się ich stanu zdrowia psychicznego i fizycznego. Brak tego pozytywnego nastawienia może sprzyjać marginalizacji ludzi starszych i skazywać ich na samotność, porównywalną z prawdziwą śmiercią społeczną⁴. Włączając się w Rok Seniora i przekazane przesłanie Jana Pawła II, Papieska Rada ds. Świeckich opracowała dokument poświęcony problematyce starości i roli ludzi starszych w społeczeństwie: *Godność człowieka starszego i jego misja w Kościele i świecie*⁵. W dokumencie tym wskazano na różne aspekty problemu starości istotne w nauczaniu papieża i Kościoła. Po pierwsze, Kościół zawsze będzie bronił godności człowieka bez względu na jego wiek. Po drugie, zawsze swoim nauczaniem pragnie się przyczynić do sprostowania powszechnie dziś negatywnego obrazu starości oraz do złagodzenia lęków związanych ze wzrostem ludzi starszych w społeczeństwie. Po trzecie, pragnie przypomnieć prawdę, że człowiek stary posiada określone „charyzmaty” – może przyczyniać się do równowagi w rodzinie i społeczeństwie. Dzięki doświadczeniu i pamięci ciągłości tradycji i kultury może pomóc młodemu pokoleniu w ukształtowaniu własnej tożsamości. Jan Paweł II

⁴ Jan Paweł II, *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa*. List do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludności, OsRomPol 6 (2002), s. 5.

⁵ Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność człowieka starszego i jego miejsce w Kościele i świecie*, Watykan 1999.

przypomniawszy, że ludzie starsi to wielkie bogactwo społeczeństwa oraz skarbiec rad i doświadczeń dla młodego pokolenia. Przestrzegał także przed wyrzuceniem osób w podeszłym wieku poza ramy społeczeństwa⁶.

2. Propagowane stereotypy

Papież, sam będąc człowiekiem starym i schorowanym, często słyszał pytanie, czy nadal powinien pełnić swoją funkcję. Odpowiadał, że jeśli ktoś zadaje takie pytania, nie rozumie Jego posłannictwa i słów Jezusa Chrystusa: „Pójdź za mną”. Wyjaśnił, że: „W służbie Ewangelii wiek nie ma znaczenia”. To osobiste doświadczenie papieża znalazło wyraz w solidarności z ludźmi starszymi, często zepchniętymi na margines życia i skazanymi na samotność⁷.

Papież Jan Paweł II, pisząc o samotności ludzi starszych, wskazywał m.in. na pewną niekonsekwencję w życiu politycznym: z jednej strony akcentuje się godność osoby ludzkiej i prawa człowieka, a z drugiej – okazuje się, iż owe prawa nie dotyczą wszystkich i tracą swoją uniwersalność, gdy odnoszą się do życia osób starszych, potrzebujących pomocy⁸. Powszechnie głoszone są poglądy – podkreślał – że starość to rzeczywistość niechciana, to „zło konieczne”, które czyni człowieka nieproduktywnym i nieprzydatnym, a ludzie starzy są traktowani jako „balast społeczny”. W konsekwencji doświadczają odrzucenia bądź są spychani na margines i samotność. Dlatego „trzeba sobie uświadomić – nauczał papież – że cechą cywilizacji prawdziwej, ludzkiej jest szacunek do ludzi starszych, dzięki którym mogą oni czuć się – mimo słabnących sił – żywą częścią społeczeństwa”⁹.

Papież ukazywał, że do samotności ludzi starszych przyczyniają się rozpowszechniane stereotypy, wedle których o wartości człowieka stanowi młodość, wydajność, fizyczna sprawność i pełnia zdrowia. Natomiast ludzie w podeszłym wieku, z ograniczonymi siłami fizycznymi, wymagający pomocy ze strony drugich, stają się swego rodzaju przeszkodą. Na takim tle społecznym starość ukazywana jest jako czas pozbawiony wartości. Ludzie starzy czują się niepotrzebni i widzą bezsens swojego życia. Zamykają się w sobie i w samotności podejmują trud radzenia sobie z problemami wieku, jakimi są: ciężar cierpienia związany

⁶ T. Ślipko, *Godność osoby ludzkiej*, „Ateneum Kapłańskie” 74 (1970), z. 367, s. 191.

⁷ Jan Paweł II, *List do ludzi w podeszłym wieku*, OsRomPol 1979, s. 13.

⁸ Tenże, *Encyklika Evangelium Vitae. O wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (1995), 18.

⁹ Tenże, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 11.

z chorobą, ubytek sił, upokorzenie z powodu zależności od innych, poczucie bycia ciężarem dla najbliższych, nadchodząca śmierć, niezrozumienie ze strony innych, konflikt pokoleń oraz niepewność ekonomiczna¹⁰.

3. Postępująca alienacja, doświadczana szczególnie w relacjach rodzinnych

Kolejnym źródłem samotności ludzi starszych, na które zwraca uwagę papież, jest kryzys rodziny, polegający m.in. na tym, że osoby starsze traktowane są jako swego rodzaju zawada. Papież naucza, że spychanie ludzi starszych na margines życia rodzinnego jest niedopuszczalne chociażby ze względu na wdzięczność, jaka należy się im za trudy całego życia. Jan Paweł II w przemówieniu do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia na ten temat wypowiedział następujące słowa: „Na osoby najstarsze powinniśmy patrzeć z szacunkiem. To im przecież rodziny zawdzięczają własną egzystencję, wychowanie, utrzymanie, a to wszystko często dokonywane było za cenę ciężkiej pracy i wiele cierpień. Osoby te nie mogą być traktowane, jak gdyby teraz uważało się je za niepotrzebne. Nawet jeśli czasem brak im sił do wykonania najprostszycy czynności, mają jednak one doświadczenie życiowe i mądrość, których tak często brak młodym”¹¹.

Papież krytycznie, bez aprobaty, odnosi się do działań niektórych mediów propagujących „kulturę śmierci”, która rodzi wśród ludzi starszych i chorych poczucie odrzucenia¹². Nazywa takie zachowania mediów marginalizacją społeczną i kulturową ludzi starszych i chorych¹³. Papież podkreślił, że wiąże się z tym zanik solidarności społeczeństwa, a nawet „ekspansja kultury antysolidarystycznej”¹⁴. O tym zjawisku Jan Paweł II pisał: „Niepokojącą oznaką tego jest między innymi wewnętrzna pustka dręcząca wielu ludzi i utrata sensu życia.

¹⁰ Tenże, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio – o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym* (1984), 77.

¹¹ Tenże, *Skierujmy nasze myśli ku najstarszym*. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański” z 31 XII 1978 r., w: *Nauczanie papieskie*, t. 1, Poznań–Warszawa 1987, s. 210–211; tenże, *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, Watykan, 31 X 1998; tenże, *Ludzie starsi stanowią wartość*. Orędzie na Wielki Post 2005, *OsRomPol* 3 (2005), s. 5–6.

¹² Tenże, *Encyklika Evangelium Vitae*, 17.

¹³ Tenże, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio*, 41.

¹⁴ Tenże, *Encyklika Evangelium Vitae*, 12; tenże, *Trzeba budować solidarność między pokoleniami*. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych z 20 IV 2004 r., *OsRomPol* 7–8 (2004), s. 16–17.

[...]. W powiązaniu z szerzącym się coraz powszechniejszym indywidualizmem dostrzega się coraz mniej przejawów solidarności międzyludzkiej. Ten zanik poczucia solidarności powoduje, że ludzie czują się bardziej osamotnieni, pozostawieni samym sobie, pozbawieni uczuciowego oparcia¹⁵. Często choroba, opuszczenie przez najbliższych i świadomość nadchodzącej śmierci wywołują u ludzi starszych strach przed przyszłością i chęć zakończenia swojego życia. Dlatego Jan Paweł II proponuje inne spojrzenie na starość. Pragnie ukazać starość jako ukoronowanie całego życia¹⁶. Nauczał, że odpowiednio urządzona starość może być satysfakcjonującym okresem, radosnym podsumowaniem osiągnięć i bezpiecznym etapem życia¹⁷.

4. Próby zaradcze w przewycięzaniu samotności

Jan Paweł II proponuje drogi wyjścia z tej złej sytuacji; pragnie, aby ludzie starzy mogli pozbyć się poczucia samotności i służyć innym ludziom. Naucza, że człowiek stary nie powinien być tylko „przedmiotem” troski, opieki i służby. On sam może i powinien wnieść cenny wkład w ewangelię życia. Może i powinien wykorzystać bogate doświadczenie, jakie zdobył, i przekazywać mądrość oraz świadczyć o nadziei i miłości¹⁸. Zdaniem papieża Bóg powołuje człowieka do starości, aby człowiek jako istota wolna mógł świadomie odpowiedzieć na Boże powołanie i okazać się wiernym obdarowanej łaski: „życie ludzkie [...] ma sens, ma bogaty sens, że jest ono zawsze w każdym z was i wszędzie świadomą i wolną odpowiedzią na wezwanie Boże. W ten sposób odkrywacie, że życie ludzkie jest powołaniem. Każde. Że jest określonym powołaniem”¹⁹. W nauczaniu papieża daje się wyodrębnić następujące obszary życia, w których mogą realizować się ludzie starzy i przewycięzać swoją samotność.

Pierwszym obszarem jest własna rodzina. Ludzie starzy w swoich rodzinach mogą pomagać w wychowaniu religijnym wnuków²⁰. Dziadkowie mogą uczyć

¹⁵ Tenże, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa* (2003), 8.

¹⁶ Tenże, *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku...*, w: *O życiu. Aborcja – eutanazja – wojna*, Kraków 2005, s. 264–265.

¹⁷ P. Kieniewicz, *Starość – czas trudny i owocny*, „Pastores” 2 (2005), s. 120.

¹⁸ Jan Paweł II, *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*, s. 264.

¹⁹ Tenże, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005, s. 115.

²⁰ Tenże, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 13.

dzieci w rodzinach słów pacierza, zachęcać do modlitwy, czy też uczestniczyć wraz z nimi we Mszy św., stając się misjonarzami we własnych rodzinach²¹.

Następną płaszczyzną aktywności ludzi starszych może stać się modlitwa, którą mogą oni ofiarować w różnych intencjach²². Papież pisze do ludzi starszych następujące słowa: „Kościół nadal was potrzebuje, wysoko ceni sobie przysługi, jakie nadal jesteście gotowi mu oddawać w różnych dziedzinach apostołatu, liczy na wasz wkład wytrwałej modlitwy, oczekuje waszych wyważonych rad i wzbogaca się dzięki ewangelicznemu świadectwu, jakie składacie każdego dnia”²³. Apostolstwo modlitwy może być realizowane w żywym różańcu, poprzez uczestnictwo w nabożeństwach parafialnych, w godzinkach, w procesjach, w służbie przy ołtarzu w roli ministrantów, stałych diakonów, lektorów, szafarzy Eucharystii, komentatorów czy animatorów różnych nabożeństw. Obecność ludzi starszych może wyrażać się w czynnej trosce o kult w miejscach świętych – kapliczkach i krzyżach przydrożnych. Przełamywanie samotności może dokonywać się poprzez organizowanie prac porządkowych i dbałość o czystość w tych miejscach. Proponowana aktywność ludzi starszych we wspólnotach Kościoła może stać się niezastąpioną pomocą w duszpasterstwie parafialnym, a także wzorem do naśladowania dla ludzi młodych²⁴.

Ludzie starzy mogą przezwyciężać swoją samotność jako wolontariusze na rzecz innych starszych w niesieniu pomocy. Wychodzenie ludzi starszych z pomocą charytatywną ma szansę dać im poczucie solidarności z bardziej potrzebującymi: „winno w sposób szczególny pobudzać do miłości bliźniego, do posług samarytańskich. Taka miłość i takie posługi – w każdej możliwej formie – stanowią podstawowe dobro moralne, które niejako «towarzyszy» cierpieniu”²⁵. Wyjście do innych pozwoli im nawiązać nowe kontakty, nawet z innymi starszymi, samot-

²¹ Tenże, *Nikt nie jest samotny w swej słabości*. Przemówienie z 20 VIII 1991 r., w: J. Poniewierski (red.), *Ewangelia cierpienia. Wybór homilii, przemówień i dokumentów*, Kraków 1997, s. 174–177.

²² Tenże, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 13.

²³ Tenże, *Dar długiego życia*. Homilia wygłoszona podczas mszy świętej na placu św. Piotra podczas jubileuszu ludzi starszych 17 XI 2000, *OsRomPol* 11–12 (2000), s. 14.

²⁴ Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, Kraków 2000, s. 56.

²⁵ Jan Paweł II, *Sens cierpienia w świetle Męki Chrystusa*. Audiencja generalna z 9 XI 1998, *OsRomPol* 12 (1988), s. 7.

nymi, co może zaowocować przełamaniem nie tylko ich własnej samotności, ale i przewyciężeniem „pokusy zamknięcia się i zniechęcenia” dla obu stron²⁶.

W przewyciężaniu samotności przez ludzi w podeszłym wieku pomaga zaangażowanie się w różne stowarzyszenia i ruchy religijne. Ruchy i stowarzyszenia religijne stają się niezastąpioną formą aktywizacji ludzi starszych w dziele apostołstwa, a zarazem źródłem ich duchowego rozwoju²⁷. Ludzie starsi, ze swą mądrością i doświadczeniem życiowym, stanowią – zdaniem papieża – nieprzebraną kopalnię informacji i mądrości, która „jest tchnieniem mocy Bożej, odbłaskiem wiecznej światłości, zwierciadłem bez skazy działania Boga, obrazem Jego dobroci”²⁸. Zdobyta mądrość przez lata życia może owocować w różnych ruchach i organizacjach na rzecz innych.

Następna propozycja dotyczyła włączenia seniorów do aktywnego życia społecznego. Papież postuluje, aby zaprosić ludzi starszych do współpracy i uczynić ich współodpowiedzialnymi w realizacji wspólnych projektów w fazie planowania, jak i dialogu i wykonania, wykorzystując ich doświadczenie, wiedzę i mądrość.

Kolejna propozycja związana jest z tworzeniem programów wychowawczych, mających na celu przygotowanie społeczeństwa do starości przez całe życie.

Papież apelował do polityków, aby zaangażowali się na rzecz humanizacji instytucji opieki socjalnej i ochrony zdrowia, które zajmują się ludźmi starszymi, popierając rozwój medycyny paliatywnej, pracy wolontariuszy i wspierając rodziny chorych.

5. Ludzie starzy i samotni jako podmiot i przedmiot duszpasterstwa

Ojciec Święty Jan Paweł II nauczał, że drogą do przewyciężenia samotności powinno stać się „odpowiednie duszpasterstwo” przez posługę sakramentów świętych, rozwijanie pobożności ludowej, uczestnictwo w służbach wolontariatu i misji „Caritas”.

Papież Jan Paweł II okres starości nazywa „sakramentem chwili obecnej”, traktując ten czas jako przestrzeń, w której Kościół przez swoją posługę powi-

²⁶ Tenże, *Ludzie starsi stanowią wartość*. Orędzie na Wielki Post 2005, OsRomPol 3 (2005), s. 5–6.

²⁷ Tenże, *List do ludzi w podeszłym wieku*, 13.

²⁸ Tenże, *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*, s. 265.

nien nieść pomoc materialną ludziom starszym, chroniąc ich przed nędzą, lękiem o przyszłość i poczuciem osamotnienia, oraz przez posługę sakramentalną Eucharystii, pokuty oraz namaszczenie chorych²⁹. Sakrament namaszczenia chorych, mylnie niekiedy zwany jako sakramentem dla osób umierających, tak naprawdę jest przeznaczony dla osób starszych i chorych. Wystarczającym powodem jego przyjęcia jest poważna choroba bądź osiągnięcie wieku starczego, stan zdrowia przyjmującego ten sakrament niekoniecznie musi być zły. Można namaszczenie przyjmować wielokrotnie, a osoby w podeszłym wieku nawet co najmniej dwa razy w roku, z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy³⁰. Liturgia sakramentu namaszczenia chorych w domu ludzi samotnych może stać się miejscem rozmowy o wierze, aby za jej pomocą ludzie starsi mogli lepiej przeżyć kres swojego życia: samotność, chorobę, bliską perspektywę śmierci³¹. Okazją do licznych spotkań z ludźmi starszymi dla przezwyciężenia ich samotności mogą być organizowane w parafiach spotkania opłatkowe, parafialne koła seniorów, Dzień Babci, Dzień Dziadka, dni chorych, rekolekcje, kręgi biblijne. Przepowiadanie słowa Bożego powinno być dostosowane do ludzi starszych. Najważniejsze jest tu czytanie Pisma Świętego i homilia ukazująca „sakrament chwili obecnej”. Przepowiadanie ma prowadzić do głębszego przeżywania Eucharystii.

Oprócz sakramentów istnieją inne formy pobożności proponowane osobom starszym, wśród których możemy wymienić: nawiedzanie sanktuariów, pielgrzymki, procesje, uczestnictwo w drodze krzyżowej, odmawianie różańca. Jan Paweł II dostrzegł wielką wartość w pobożności ludowej w życiu ludzi starszych i samotnych. Pobożność ludową uważał za narzędzie w przekazywaniu prawd wiary. Zwracał uwagę, że pobożność ta wymaga nieustannej ewangelizacji i zadaniem duszpasterzy jest takie sięganie do tych praktyk, aby wydobyć ich chrześcijańskie korzenie i usunąć to, co jest w nich niezgodne z wiarą³². Zdaniem papieża nawiedzanie sanktuariów i pielgrzymki do miejsc świętych, które są miejscem szczególnej łaski, mają głęboki sens dla życia duchowego. Ludzie starsi, pielgrzymując do miejsc świętych, przez swoją modlitwę i uświęcenie siebie wnoszą specyficzny wkład w uświęcenie tych miejsc. Modlitwa różańcowa jest źródłem kontemplacji tajemnic zbawienia, wnosząc do wspólnoty, środowiska, klimat

²⁹ Papieska Komisja Środków Przekazu Społecznego, *Środki przekazu społecznego a problemy ludzi starszych*, OsRomPol 1982, s. 27–28.

³⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 1004.

³¹ Jan Paweł II, *Tylko od niego możemy otrzymać odpowiedź*, OsRomPol 1985, s. 24.

³² Tenże, *Catechesi tradende*. Adhortacja apostołska o katechizacji w naszych czasach, Watykan 1979, n. 54.

rodziny nazaretańskiej³³. Adoracja Najświętszego Sakramentu, praktykowana w parafiach, jest wynagrodzeniem za zniewagi i zaniedbania wobec Zbawiciela i może stać się źródłem pogłębienia więzi ze wspólnotą³⁴. Procesje – zwłaszcza w uroczystość Bożego Ciała – mogą stać się z kolei formą wspólnego apostołowania duchownych i świeckich³⁵.

Według Jana Pawła II starość stanowi wyzwanie nie tylko dla rodziny, ale i Kościoła. Choroba, niepełnosprawność powodują, że ludzie starsi nie są samowystarczalni. Często wstydzą się nieustannie prosić o pomoc i wycofują się z życia codziennego, aby nikomu nie stwarzać problemów i nie być ciężarem. Dlatego papież w orędziu na Wielki Post 2005 roku prosił rodziny i wszystkich ludzi dobrej woli, aby czas Wielkiego Postu był sposobnością w niesieniu pomocy ludziom starszym, chorym i samotnym. Pomoc ta pozwoli wielu osobom starszym uniknąć poczucia, że są ciężarem dla wspólnoty, a niekiedy nawet dla własnych rodzin, w sytuacji samotności, która wystawia ich na pokusę zamknięcia się i zniechęcenia³⁶.

Samotność, jako wyczuwalny brak obecności, i to nie tylko tej fizycznej, ale również tej emocjonalnej, w starości powinna – w nauczaniu papieża – rodzić czyny miłości, wyrażające się w służbie wolontariatu, aby wspierać rodziny osób starszych i chorych. Ponadto odpowiednimi środkami duszpasterskimi należy wspierać personel medyczny i paramedyczny w trudnym powołaniu, jakim jest służba chorym. Odnowę duszpasterstwa Jan Paweł II widział w aktywnym zaangażowaniu samych ludzi starszych – jedni dla drugich – „aby chorzy umieli znośić mężnie swoje choroby, lecz także, aby wychodząc ze swojego osamotnienia, mogli jeszcze bardziej wzmocnić się na duchu i w ten sposób coraz bardziej nieść innym braciom chorym odwagę wsparcia, nadzieję i radość życia”³⁷.

W nauczaniu papieża śmierć człowieka jest nieuniknionym wydarzeniem, które każdy musi przeżyć w samotności. Dlatego jednym z zadań duszpasterstwa ludzi starszych jest przygotowanie wiernych na nie: „każdy człowiek, przycho-

³³ Tenże, *Rosarium Virginis Mariae*. List apostolski o różańcu świętym, Kraków 2002, n. 41.

³⁴ Tenże, *Ecclesia de Eucharistia*, Watykan 2003, n. 25.

³⁵ Tenże, *Mane, nobiscum, Domine*. List apostolski na Rok Eucharystii, Watykan 2004, n. 18.

³⁶ Tenże, *Ludzie starsi stanowią wartość*. Orędzie na Wielki Post 2005, OsRomPol 3 (2005), s. 5–6, n. 2.

³⁷ Tenże, *Nie wolno dzielić ludzkiego życia na wartościowe i bezwartościowe*. Przemówienie podczas spotkania z chorymi w Salzburgu w 1988, OsRomPol 8 (1988), s. 19.

dząc na świat, przynosi w sobie zapowiedź śmierci³⁸. Przygotowanie do śmierci nie odbywa się z dnia na dzień. Szczególnie u schyłku życia człowiek „pragnie [...] poznać prawdę o tym, co go czeka. Chce wiedzieć, czy śmierć będzie ostatecznym kresem jego istnienia, czy też jest coś, co wykracza poza śmierć; czy wolno mu zachować nadzieję na życie po śmierci, czy też nie³⁹, aż wreszcie u kresu swej ziemskiej wędrówki „Człowiek wierzący wie, że jego życie jest w ręku Boga [...] i godzi się przyjąć od Niego także śmierć [...]. Człowiek nie jest panem śmierci, tak jak nie jest panem życia; w życiu i śmierci musi zawieńczyć się całkowicie «woli Najwyższego», zamysłowi Jego miłości⁴⁰. Przygotowanie do życia po śmierci powinno odbyć się w klimacie wewnętrznego pokoju, w uświadomieniu sobie uczynków, które dokonaliśmy w ciele za życia. A zatem akt umierania powinien być połączony z etosem życia⁴¹. Przygotowanie wiernych do śmierci jest wezwaniem i znakiem czasu dla Kościoła, że obecnie „zaczyna przeważać tendencja do uznawania życia za wartościowe tylko w takiej mierze, w jakiej jest ono źródłem przyjemności i dobrobytu [...]. Śmierć jest uważana za «bezsensowną»⁴².

Wnioski

Zdaniem papieża ludzie w podeszłym wieku przeżywający swoją starość mogą wyjść z izolacji i pokonać samotność. Jednak ich ogólnie rozumiane otoczenie ma w tym względzie konkretne zadania:

1. Zadaniem polityków jest usuwanie wszelkich form dyskryminacji, walka ze stereotypami, które spychają ludzi starszych na margines życia i samotność.
2. Władze lokalne, wykorzystując doświadczenie i mądrość życiową, powinny angażować ludzi starych w różne programy i projekty, aby kreatywnie mogli działać na rzecz własną i innych.
3. Przez przypomnienie, że rodzina jest naturalnym środowiskiem życia wszystkich pokoleń, Jan Paweł II apelował do solidarności młodych ze starszymi.

³⁸ Tenże, *Człowiek uczestniczy w wieczności Boga*. Homilia podczas Mszy św. w uroczystości Świętej Bożej Rodzicielki w 1995 r., OsRomPol 16 (1995), s. 21.

³⁹ Tenże, *Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem Fides et ratio* (1998), w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2000, n. 26.

⁴⁰ Tamże, n. 46.

⁴¹ Tenże, *Bo tu jest twoje życie i długie trwanie twego pobytu na ziemi (Pwt 30,20)*. Orędzie na Wielki Post 2005, OsRomPol 16 (2005), n. 3.

⁴² Tenże, *Encyklika Evangelium Vitae*, n. 64.

4. Żywa duchowość starszego pokolenia może stać się źródłem wiedzy i metod działań dla Kościoła, a dla osób starszych pomocą w wyjściu z samotności.

Bibliografia

- Jan Paweł II, *Skierujmy nasze myśli ku najstarszym*. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański” z 31 XII 1978 r., w: *Nauczanie papieskie*, t. 1, red. F. Kniotek, Poznań–Warszawa 1987, s. 210–211.
- Jan Paweł II, *Catechesi tradende*. Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach, Watykan 1979.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Warszawa 1982.
- Jan Paweł II, *Tylko od niego możemy otrzymać odpowiedź*, OsRomPol 1985, s. 24.
- Jan Paweł II, *Nie wolno dzielić ludzkiego życia na wartościowe i bezwartościowe*. Przemówienie podczas spotkania z chorymi w Salzburgu w 1988, OsRomPol 8 (1988), s. 19.
- Jan Paweł II, *Nikt nie jest samotny w swej słabości*. Przemówienie z 20 VIII 1991 r., w: J. Poniewierski (red.), *Ewangelia cierpienia. Wybór homilii, przemówień i dokumentów*, Kraków 1997, s. 174–177.
- Jan Paweł II, *Człowiek uczestniczy w wieczności Boga*. Homilia podczas Mszy św. w uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki w 1995 r., OsRomPol 16 (1995), s. 21.
- Jan Paweł II, *Encyklika Evangelium Vitae. O wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*, Rzym 1995.
- Jan Paweł II, *Encyklika o relacjach między wiarą a rozumem Fides et ratio* (1998), w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2000.
- Jan Paweł II, *Sens cierpienia w świetle Męki Chrystusa*. Audiencja generalna z 9 XI 1998, OsRomPol 12 (1988), s. 7.
- Jan Paweł II, *O szacunek dla ludzi w podeszłym wieku*. Przemówienie do uczestników konferencji zorganizowanej przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia, Watykan, 31 X 1998, w: *O życiu. Aborcja – eutanazja – wojna*, Kraków 2005, s. 264–265.
- Jan Paweł II, *List do ludzi w podeszłym wieku*, OsRomPol 20 (1999), n. 13.
- Jan Paweł II, *Dar długiego życia*. Homilia wygłoszona podczas mszy świętej na placu św. Piotra podczas jubileuszu ludzi starszych 17 XI 2000, OsRomPol 11–12 (2000), n. 14.
- Jan Paweł II, *Ludzie starsi w życiu społeczeństwa*. List do uczestników II Światowego Zgromadzenia poświęconego problemom starzenia się ludności, OsRomPol 6 (2002), s. 5.

- Jan Paweł II, *Rosarium Virginis Mariae*. List apostolski o różańcu świętym, Kraków 2002.
- Jan Paweł II, *Ecclesia de Eucharistia*, Watykan 2003.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Ecclesia in Europa*, Poznań 2003.
- Jan Paweł II, *Trzeba budować solidarność między pokoleniami*. Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk Społecznych z 20 IV 2004 r., OsRomPol 7–8 (2004), s. 16–17.
- Jan Paweł II, *Bo tu jest twoje życie i długie trwanie twego pobytu na ziemi (Pwt 30,20)*. Orędzie na Wielki Post 2005, OsRomPol 16 (2005), n. 3.
- Jan Paweł II, *Ludzie starsi stanowią wartość*. Orędzie na Wielki Post 2005, OsRomPol 3 (2005), s. 5–6.
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*, Kraków 2005.
- Kieniewicz P., *Starość – czas trudny i owocny*, „Pastores” 2 (2005), s. 120.
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984, kan. 1004.
- Papieska Komisja Środków Przekazu Społecznego, *Środki przekazu społecznego a problemy ludzi starszych*, OsRomPol 7–8 (1982), s. 27–28.
- Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność człowieka starszego i jego miejsce w Kościele i świecie*, Watykan 1999.
- Papieska Rada do spraw Świeckich, *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*, w: *Życie konsekrowane w trzecim wieku*, Kraków 2000, s. 56.
- Sztaba M., *Pedagogika integracyjna wobec wieloaspektowego zagadnienia samotności człowieka*, „Rozprawy Społeczne” 7 (2013), 1, s. 52–68.
- Ślipko T., *Godność osoby ludzkiej*, „Ateneum Kapłańskie” 74 (1970), z. 367.
- Wałęjko M., *Jana Pawła II rekonstrukcja pierwotnego doświadczenia człowieka samotności i jedności osobowej*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2006, z. 2, s. 27–42.
- Wałęjko M., *Samotność a osamotnienie – osobowe stany egzystencjalne człowieka. Analiza etyczno-metafizyczna*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2007, z. 2, s. 45–66.

SAMOTNOŚĆ LUDZI STARSZYCH W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Streszczenie

Samotność ludzi starszych w nauczaniu Jana Pawła II jest fenomenologiczną interpretacją ludzkiego doświadczenia samotności w okresie starości. Badaniem objęto nauczanie papieża Jana Pawła II. Celem artykułu jest ukazanie, czym jest samotność dla papieża,

oraz sposobów pomocy ludzi starszym u kresu ich życia, doświadczających chorób i samotności. Do owych sposobów papież zalicza usuwanie przez polityków wszelkich form dyskryminacji, angażowanie ludzi starszych do różnych projektów i programów. Podkreśla rolę naturalnego środowiska, jakim jest rodzina, oraz pogłębionego życia duchowego.

Słowa kluczowe: samotność, nauczanie Jana Pawła II, starość, pomoc

SOLITUDE FOR OLDER PEOPLE IN TEACHING OF JOHN PAUL II

Summary

The loneliness of older people in the teaching of John Paul II is a phenomenological interpretation of the human experience of loneliness in old age. The study includes the teaching of Pope John Paul II. The aim of the article is to show what is solitude for the Pope, and the ways how you can help the elderly at the end of their lives who are experiencing illness and loneliness. To these ways the Pope includes: removal by politicians all forms of discrimination, engaging older people to various projects and programs, pointing to the natural environment which is the family, and deepen the spiritual life.

Keywords: loneliness, the teaching of John Paul II, old age, assistance

Translated by Mirosława Landowska